

Osam knjiga koje je Matić do sada objavio neveliku su opus za pisca koji iz sebe ima preko četreset godina književnog rada. Matić je dočekao kasne godine, prešao pedeset, a još nije bio priznati pesnik. Kad je njegov vršnjak i prijatelj Rastko Petrović umro 1949. godine, u svojoj 51. godini, Matić iz sebe, senu romana *Gluho doba*, koji je, u ostalom, napisao zajedno sa Aleksandrom Vučom, nije imao nijednu objavljenu knjigu. Prva njegova samostalna knjiga, *Jedan vid francuske književnosti* pojavila se tek 1952. Zatim su ubrzo dole ostale: *Bagdala* 1954., *Anina balska haljina* 1956., *Kocka je baćena* 1957., *Budjenje materije* 1959. Na tapet dana 1961. i *Laži i paraža noći* 1962. Za njega se ne može reći da je „jedne večeri legao kao običan člankopisac i osrednjim muzičar, a probudio se sutradan slavan“ kao što je on napisao o Rusou, ali otako je objavio *Jedan vid* i *Bagdalu* on se sigurno uvrstio među naše najbolje pesničke i eseiste. Matić je jedanput rekao jednom mladom pesniku, opet valja asocirajući na Rusoa: svako ima svojih deset godina. Njegovih deset godina bile su od 1952.-1962. Ali on knjige koje je tada objavio nisu samostalne celine; tekstovi se prelivaju iz jedne u drugu, pojavljuju se dvaput, triput, nastavljaju se direktno ili indirektno u tri blisko povezana i isprepletena toka njegovog kazivanja: poeziju, eseistiku i roman. Ono što je Isidora rekla za Lazu Kostića važi i za njega: sve je njegovo fragment. Njegova celokupna dela sastavljena su gotovo od samih fragmenata; njedna njegova knjiga nije sačinjena u jednom dahu naporni i nijedna od njih ne predstavlja nerazdvojivu celinu. On nije pisao zbirku po zbirku pesama ili knjigu po knjigi eseja; njegove pesme i eseji nastajali su kroz vreme i vremenom se povezivali u celine. Matićev celokupno delo, koje je otvoreno i koje nikad neće biti završeno, zato je i sačinjeno u kontinuitetu. On predstavlja jedinstvo mnoga tih fragmenata; ono je neveliko po obimu, ali i lišeno mnogo čega nepotrebнog, svedeno još u samom nastajanju na meru trajnosti i izdržljivosti.

Više nego svojim zakasnelim knjigama, Matić je bio delatan u našoj literaturi svojim živim prisutvom. Od povratka iz Francuske posle prvog svetskog rata, on je aktivan uvek kad se u našoj književnosti nešto značajno dogodalo: 1922. godine kad su pokrenuti *Putevi*, 1924. kad su pokrenuta *Svečanstva*, 1929.-1932. kad je najnasjećnije delovao nadrealistički pokret, zatim nekoliko godina pred rat u časopisima i akcijama socijalne literature i opet posle rata u sukobima „modernizam“ — „realizam“. Tako je on u svom književnom veku bio i „modernista“ i nadrealista, i aktivan saradnik socijalnih časopisa, i posle rata opet jedan od „modernista“ odozgo *Svečanstava* i *Dela*. U tom dugom, promenljivom, burmom i sudobosnom periodu Matić je igrao uvek jednu od značajnih književno-istorijskih uloga. Završetkom toga perioda (negde krajem prošle decenije) njegovo aktivno prisustvo nije prestalo. Od svih pisaca njegove generacije on danas ima najviše uticaja na mlade i najmladje; više od Crnjaškog, više od Rastka, od Dedinca i Marga Ristića. Izvesnim vidovima svoga dela on se više ukazuje kao rodonarčnik estetizma i modernog intelektualizma u našoj književnosti.

II

Medu našim najmladim pesnicima koji su se posle prvog svetskog rata vratili iz Francuske (Rastko Petrović, Vučo, Matić, Dedinac) postoje bitne razlike. Svi oni su došli sa preporodičkim ambicijama i potrebama; svi su donosili nov odnos prema literaturi, nove kriterije i novi senzibilitet i svi su, svako na svoj način, vršili negaciju naše književne tradicije. Ali u toj negaciji, u svom novatorstvu, svi nisu bili podjednako radikalni: Rastko Petrović i Dedinac su se programski i stvaralački naslonili na francuske tradicije naše literature, na jezičke i sintaktičke osobinosti one pose poezije koja je izgrađena na temeljima narodnog stvaralaštva, a Matić i Vučo, koji se nikad nisu javno odrekli te tradicije, nisu je nikad ni sličili. One nisu negirali samo neke njene vidove i uspostavljali nužne kontinuitete, nego su negirali i samu tu tradiciju. Njihov anti-tradicionalizam je zbog toga i dubili i tragičniji. U celom medunarodnom razdoblju oni se nisu dovoljno ostvarili kao pesnici; Vučo se već pređe pred rat gotovo sasvim priklonio romanišarskim ambicijama, a Matić je plodove svog višečedeničkog naprezačanja pobrao tek prošle decenije. Rastku i Dedincu je, tako reći, na samom startu pošlo za rukom da ostvari lirska plodnost svog izraza. Matičeve pesničke tvorevine, međutim, otpočeta su intelektualne konstrukcije. One nisu bile negacija samo naše književne bastine, nego i nove poezije, poezije modernista. Za svoje intelektualne preokupacije on je morao da se bori ne samo sa jezikom, nego i sa sintaksom, da traži oslonce u stranim kulturama, da gradi i iznova i ispočetka. Okavka „pesma“ pre njega nije postojala u našoj literaturi:

GODIŠNJA DOBA

Proleće
U proteće nešto proteće.

Leto
Leti sve leti.
Jesen
U jesen sve je sen.
Zima
Zimi nesto zimi.

Pesma tu nije pretrpela samo izmene unutar stihu, u izražajnoj nosivosti: ona čak ni spolja ne liči više na pesmu kakvu smo dole znali. Jedna druga tvorevina, još neobičnija, još jedinstvenija, zove se *Domači zadatci*. Ona počinje ovako:

Sadašnje vreme

jednina	množina
1. volim	1. volim
2. volim	2. volim
3. volim	3. volim

i tako kroz sva vremena i sve načine: uvek isti nepronjemeni oblik: volim. To je bila negacija i najčvršći konvencija pesničkog izraza — strofe i stihu. Međutim, pevno, emocionalno, ritmično strukturiranje pesme odbaćeno je. Time je pesma kao pesma razbijena, destruirana, a pesnička poruka saopštena van svih, čak i najopštijih klasičnih konvencija. Matić je ove „pesme“ pisao u godinama kad su već bili objavljeni u Ante Andrejev *Ex Ponto* i *Lirika Rake Milosa Crnjaninskog* i *Otkrivenje Rastka Petrovića*. Kad on kaže: *Leti sve leti ili: U proteće nešto proteče*, onda je to i zvučno i smislovno i po poetskom senzibilitetu savsim drugeg nego li stih: *Lutam još vitak sa srebrnim lukom* iz *Strazilova Milosa Crnjaninskog* koje se pojavilo upravo tih godina. U vreme kad su paruti pesnici, i njegovi vršnjaci, davali svoja najznačajnija pesnička ostvarenja, Matić je pi-

de je dospeo do vanredno interesantnih metafora koje same po sebi imaju estetsku vrednost: žilave ptice, zaražen strah, pametna trava, ugrožen razlog, udaljen plamen skitanja. Matić očigledno pravi stihove pesmu, počinjući i ne po pokušava da prikrije; on raspoređuje faktore svog saopštavanja tako da su oni u stanju da izazovu emociju, da pokrenu intelektualno-emocijonalnu strukturu primacua. Emocija se tima stihovima ne izaziva nepredvidivo, nego recimo u *Dinedincu* i *Crnjaniskog*, nego preodređeno, preko odneganovanog osećanja za estestku, za poetiku.

Zaokrenut ka socijalnim temama i motivima koji je u njegovoj ponudi nastupio sredinom tridesetih godina, nije u njemu istinski potrebu za ostvarivanjem estetske celisnosti pesme, nego je to prvi plan istakao problem tehnike kojom se ta celisnost u programski ciljeni pesme mogu ostvariti. Poema *Marije Ručare* (1935) koju je napisao zajedno sa Aleksandrom Vučem u pesme *Umro je Gorki* (1936) i Broj 4 — 21 — 35 (1937), pripadaju tom njegovom prelomnom periodu. Nešto se bitno dogodilo i izmenilo u tim pesmama. One su postale „pesme o nemenu“, pesme koje sem estetski poštujem i idejno, socijalne i političke efekte, dokle pesme koje majnu složeniju poruku. Prvi deo *Marije Ručare* — *Posao koji pretvara*, ne samo da nije skliznje u jedinstvu, prozaično socijalnu parolju nego je dobio jednu značajnu novinu: je upotreba principa filmske montaže, smenjivanje sekvenčnih stihova. Slojevi, novinski jezik, isecak malih oglasa, fraza revolucionarne publicistike i marksističke filozofije, radni žargon i sveža metafori-

Spavaš danas gusta lepto leta
zrini u srcu avgusta
kao žena koja je poznala da ljubav je
sve i pepeo i opet neiscrpna
zar što ga prvi dah raspiri
i drugi dah ugasi
i treći dah opet raspiri
i tako redom
za decu rođenu i decu nerodenu
bujan talas za to ne mari.

Okavki se stihovi pre njega takođe u našoj poeziji nisu pisali. Sve predradnje usavršavanja izraza bile su uradene da bi se došlo do njihove kristalne čistote. Ako književna snaga može da bude plod mladosti, — sublimnost i rafiniranost su već znak iskustva, rada, kultivisanosti talenta. Matić zrelih godina potvrđivao je da se samo savladanoču poetske tehnike, nego i odnosom prema svetu. Stihovi o žaru Šta ga prvi dah raspiri i drugi ugasi i umovanja i životne zrelosti, — kao i govorovi svih stihovih u ovom odlomku i u ovaj pesmi. Jovan Hristić je imao najviše sluha za tog zrelog Matića, na našoj poeziji, na žalost, tako siromašnog zrelosti. „Ne verujem u Kamijev apsurd,“ — kaže Hristić — čini mi se srušive naivan Viši volim Matićevu zrelost, njegovu spremnost da u svetu onakvom kakav je stote nade poruku za nas“. Ta zrelost intelektualca, pesnika koji se „definiše kategorijom bdenja“, više nego filozofske preokupacije, dale su dubinu njegovoj poeziji.

Ima Matić jedan stih koji gotovo svu poštovanju njegove poezije znaju napamet. On glasi:

Ne gledaj put Bagdale, hrast je davnno posčešen.

To je verovatno najlegičniji stih naše literature. Sagraden je na istom principu, da istoj suprotnosti živog i prolaznog, kao i pofeđni stihovi Brankove pesme *Kad mladičaj umre*: *Lisje žuti veče po drveću*. Samo što je još kondenzovanij: umeđu etiřir Brankova ovdu je jedan Matićev stih. Odmah iz tega dolazi nekoliko stihova puno zrelosti i lucidnosti.

Gledaj kose zrake smrtraju kako kupuju putu
[baštu svojim raskošjem].

Zaborav na kise i na snegove godinu. U osećanju potrebe da se unestu posećenog hrasta gledaju kosi zraci smiraja, leži u sušini jedan estetski odnos prema svetu. Tek bodlerovski estetski ideal Matić je odnegasao, čini se, još celovitije od Laze Kostića: Laza je bio bujna romantičarska priroda, a Matić je, pravi intelektualni hedonista; njemu je, izgleda, i bilo suđeno da taj estetski ideal odnega u našoj poeziji da evropskih visina. Kad on kaže: *Plišana kap pada na rane* na nespokoj, onda se u „koordinatama senzibiliteta“ tog stiha skoncentriši i vižuelni, i estetski, i spokulativni i senzitivni doživljaji: to je jedno vrlo ističano bogatstvo sadržaja koje stih može da poneše. Matić intelektualni pesnik, koji je nekada zastajao na pesmi kao konstrukciji, sada tu konstruisanost utapa u spontanost, izgraduje pesmu vrlo jednostavnim sredstvima. Od osam reči, npravili, recimo, četiri lagana stiha:

Svište je dockan za mirno rešenje sporu
Naš bat tam
Vaš bat tam
Perlez iz vladavine nužnosti u vladavinu
slobode
Naš bat ovde
Vaš bat tam
Besklausno društvo se reda

iz jednom već razbijene strukture klasične pesme ovde počinje da se rada pesma na višem nivou strukturiranosti. Pesma postaje višešlojna i polifonica; u njima se neka nekoški tipova govora: od dva u upravo navedenim stihovima, do pet u prvom delu *Marije Ručare*. Tom tehnikom Matić se više od svih naših pesnika približio višešlojnosti. Elitovite pesme i praktičnoj potvrdi, opravdavaju njegove teze o „objektivnom korelativu“. I njemu je kao i Eliotu ta višešlojnost omogućila stvaranje poruka koje su u stanju da uspostave kompleks relaciju sa sagovornikom, sa primaocem. Po tome ona predstavlja pre svega domet naše pesničke tehnike, a za samog Matića stupaju u stvaralačkoj kvaliteti pesnički konstrukciji, sada tu konstruisanost utapa u spontanost, izgraduje pesmu vrlo jednostavnim sredstvima. Od osam reči, npravili, recimo, četiri lagana stiha.

Hladne kise.
Zri voće.
Rat traje.
Nisam sam.

To više nije samo moć tehnike, nego je tehnika postala sredstvo u rukama pesnika. Matić je primer kako jedan strogo racionalan duh može da piše stihe najistancanjeg nerva, stihove u kojima se sažimaju misao i emocija, snaga i mera. Po tome je *Budjenje materije* domet naše poezijske misli. To nije isto što i domet poezije; to je domet mišljenja stihovima i kroz stihove:

U kamen uktešes jednu misao
To nije više ni kamen ni misao
To je skamenjena misao
To je zamisljeni kamen — uzaludni van
Ljubdelja je linija u nigdini

Sta je to drugo nego jedna diskurzivna pesma pretložena u stihove. Poezija se tu oslobodila sirovog emocionalizma i prešla u stferu intelektualne kompleksnosti; tu se savremeni misao ukrstila sa savremennim senzibilitetom, a reč postala sposobna da izražava dimenzije koje toj poeziji daju polifonist i dubinu, koje je čine i filozofičnom i lucidnom i spontanom na mnogim mestima. Matić se, na žalost, ni u svom zrelem periodu nije dovoljno razvio. Malo produkcija i pratnici. On ima fragmenata koji lako dosežu najviše vrhove naše poezijske, imaju dosta antologički značajnih pesama, ima pesama koje predstavljaju nezaobilazne stepenike u našem pesničkom razvoju, ali nema nijedne pesmu koja bi se merile po ostvarenosti i unutrašnjim dimenzijama sa onim dvema najboljim Lazinim pesmama, sa *Santa Marija* i *Medu javom* i *medu* spava.

III

„Pišem da ne bih na prvoj raskrsnici vikao iz sveg glasa da nekog razdržućeg besa i neke nepodnošljive muke“, citira Matić nekog Nepoznatog autora na početku *Bagdale*. Taj citat verovatno nije došao na početak knjige slučajno. Nje-

ON A STAVAK N A 4. S T R A N D

